

Д.С. Краўцова, магістрантка
Навук. кір.: Я.Я. Іваноў, канд. філал. навук, дац.
Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя А. А. Куляшова (Магілёў, Беларусь)

ПРАБЛЕМА ВАРЫЯНТНАСЦІ ПЕРАДАЧЫ БІБЛЕЙСКІХ АСАБОВЫХ ІМЁНАЎ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Анотацыя. У артыкуле разглядаецца праблема шматварыянтнасці імёнаў біблейскіх персанажаў у мастацкіх і публіцыстычных тэкстах на сучаснай беларускай літаратурнай мове. Апісваюцца спецыфіка і варыянты ўжывання некаторых асабовых імёнаў-біблейзмаў, якія сустракаюцца ў тэкстах Старога Запавету, прыводзяцца ілюстрацыі іх варыянтнага ўжывання ў мове твораў беларускай мастацкай літаратуры.

Ключавыя словы: Біблія, пераклад, сучасная беларуская літаратурная мова, асабовае імя, адэкватнасць, варыянтнасць

Біблія з'яўляецца невычэрпнай крыніцай трапных выказаў, даступных выслоўяў, павучальных сюжэтаў. Найбольш часта згадваюцца дзейсныя асобы біблейскіх сюжэтаў: Бог, д'ябал, анёлы і, вядома, людзі. Таму прыцягваюць увагу разыходжанні пры перадачы асноўных біблейскіх імёнаў і паняццяў на розных мовах, у тым ліку на беларускай мове. На сённяшні дзень існуюць 13 перакладаў Новага Запавету і 2 поўных перакладу Бібліі на беларускую мову [Чарота 2010: 500]. Прааналізаваўшы біблейскія тэксты, перакладзеныя на беларускую мову з 1920 г., мы выявілі, што пераклады некаторых асабовых імёнаў цалкам супадаюць толькі ў трох з васьмі выданняў. У сувязі з гэтым,

пры перакладзе біблізмаў [Фурс 2003], асабліва ў складзе мастацкіх твораў на беларускую мову актуальным з'яўляецца дакладнасць перакладу, абавязковы ўлік тыпалагічных разыходжанняў [Шальманова 2000; Иванов, Мокиенко 2019], неабходнасць ведаў, адкуль аўтар, твор якога перакладаецца, прыводзіць тое ці іншае напісанне біблейскага асабовага імя, які менавіта пераклад Бібліі ён выкарыстоўвае. Вывучэнне варыянтнасці перадачы біблейскіх імёнаў у сучаснай беларускай літаратурнай мове – адна з актуальных задач беларускага мовазнаўства. Асабліва актуальна слоўнікавае апісанне біблізмаў у нарматыўным аспекце, паколькі ў сучаснай беларускай мове як ні ў якой іншай распаўсюджана варыянтнасць у напісанні (і вымаўленні) многіх біблейскіх асабовых імёнаў.

Біблізмы шырока ўжываюцца ў маўленні носьбітаў беларускай мовы, у тэкстах беларускай мастацкай літаратуры і публіцыстыкі. Біблія – адна з асноўных крыніц крылатых выразаў у беларускай мове [Цеплякова, Іванова 2009; Тешлякова 2011; Цеплякова, Іваноў 2019]. Біблізмы прадстаўлены часткова ў даведніках крылатых выразаў і афарызмаў у беларускай мове [Венідзіктаў 2006; Венідзіктаў 2004; Іваноў 2011], а таксама ў этымалагічных слоўніках фразеалагізмаў і прыказак [Лепешаў 2014; Лепешаў 2004; Іваноў 2019б]. У апошні час актыўна вядуцца даследаванні па лексікаграфічным апісанні біблейскіх выразаў і афарызмаў, якія ўжываюцца ў беларускай мове [Кравцова 2020а; Кравцова 2020г; Иванов, Кравцова 2019; Иванов 2019б; Іваноў 2019а; Іваноў 2018а; Іваноў 2018б]. Даволі актыўна распрацоўваецца супастаўляльнае апісанне біблізмаў у беларуска-іншамовных перакладных слоўніках [Кравцова 2020д; Вальтер, Иванов, Мокиенко 2019; Іваноў, Макіенка 2019а; Іваноў, Макіенка 2019б; Иванов, Мокиенко 2017; Балакова 2015; Іваноў 2014]. На сённяшні дзень падрыхтаваны два полілінгвальныя беларуска-іншамовныя слоўнікі біблізмаў [Лепта 2019а; Лепта 2019б; Балакова 2014]. Трэба адзначыць, што біблейскія асабовыя імёны прадстаўленыя ў іх не ў поўным аб'ёме. Намі папярэдне даследаваны некаторыя праблемы перадачы асабовых імёнаў-біблізмаў у беларускай мове [Кравцова 2020б; Кравцова 2020в].

У дадзеным артыкуле мы разгледзім варыянтнасць асабовых імёнаў-біблізмы, якія паходзяць са Старога Запавету. Кантэксты ўзяты з твораў беларускіх пісьменнікаў, а таксама мастацкіх і публіцыстычных тэкстаў, перакладзеных на беларускую мову. Асноўнай крыніцай фактычнага матэрыялу паслужыў Нацыянальны корпус беларускай мовы.

У выніку даследавання былі выяўленыя імёны біблейскіх персанажаў, якія маюць некалькі варыянтаў ужывання. Напрыклад, адзін з цэнтральных персанажаў Новага Запавету, Ісус Хрыстос, мае вялікую колькасць варыянтаў ужывання свайго імя: *Ісус, Езус, Іісус, Хрыстус, Хрыстос*. Шматварыянтнымі з'яўляюцца таксама імёны прарокаў, апосталаў, святых і іншых біблейскіх персанажаў. Так, Абрагам мае ў беларускай мове такія варыянты, як *Абрагам, Абрам, Аўрам, Аўраам*. Імя аднаго з галоўных біблейскіх прарокаў Данііла мае варыянты: *Данііл, Даніі, Данелія*. Адзін з дванаццаці малых прарокаў, Захарыя, мае чатыры варыянты ўжывання: *Захарыя, Захары, Захара, Захар*.

На падставе спецыфікі ўжывання бібліеізм, усе асабовыя імёны-бібліеізмы былі дыферэнцаваны на пяць наступных груп.

1. Ужыванне біблейскага імя ў якасці персанажа твора, заснаванага на біблейскіх міфах, напр.: **КАІН**: Ты стамілася? **ЕВА**: Не, зусім не стамілася (Андрэй Курэйчык, “Згублены рай. Драма ў чатырох актах”). Каін і Ева гэта персанажы Старога Запавету. Ева – першая жанчына, створаная з рабрыны Адама, Каін – яе першы сын. Або: *Усе распуснічалі, рабавалі, кралі, і гразь мань запасілі Гарады. Толькі праведныя Лот трымаў сям’ю палю ў чысціні (Кастусь Тарасаў, “Тры жыцці княгіні Рагнеды”).* Лот – старазапаветны праведнік, які быў разам з сям’ёй выратаваны Богам ад гібелі пры разбурэнні нябесным агнём Садама і Гаморы.

2. Ужыванне біблейскага імя ў адсылцы да біблейскага тэксту, напр.: *Мне хочацца паразважаць над сачавічнай поліўкай. У Бібліі ёсць апавед пра Ісава і Іакава. Ісаў – старэйшы брат, Іакаў – малодшы... Ісаў павінен быў атрымаць у спадчыну ад Аўраама ўсе абяцанні Бога (“Звязда”, Меркаванні ўдзельнікаў Усебеларускага Народнага сходу).* У дадзеным тэксце згадваецца міф, апісаны ў Кнізе Быцця, у якім Якаў хітрасцю прымусіў свайго брата-блізніка Ісава адмовіцца ад права першародства за сачавічную поліўку.

3. Ужыванне біблейскага імя ў метафарах і параўнаннях, напр.: *Чорны, як Каін, і дзве левыя нагі. Тры дні, тры ночы, браце мой, з хаты не выходзілі! А потым выйшаў ён... (Янка Брыль, “Ніжнія Байдуны”);* *Лаўчэня быў маладзец, хоць і паліцай. А вось другі аказаўся апошнім гадам. Не памятаю ўжо ягонага прозвішча, але па вёсках яго звалі Каін. І сапраўды быў Каін, многа бяды нарабіў людзям. І адкуль што ўзялося – чорт ведае (Васіль Быкаў, “Абеліск”).* Каін – старэйшы сын Адама і Евы, які забіў з зайздрасці свайго брата. Тут ужываецца ў пераносным сэнсе, як пра злыдня, дрэннага чалавека наогул.

4. Ужыванне біблейскага імя ў складзе фразеалагізма, напр.: *Мы, вядома, усе ад Адама. Адзін народ. Але ж мы дваране. (Уладзімір Караткевіч, “Каласы пад сярпом тваім”).* Тут фразеалагізм абазначае ўсіх людзей, усё чалавецтва як нашчадкаў Адама.

5. Ужыванне біблейскага імя ў складзе прамой цытаты з Бібліі, напр.: *І ўведаюць, што Я – Гасподзь Бог іхні, калі, рассяяўшы іх сярод народаў, зноў зьбярэ іх у зямля іхнюю... (Езэкііль 39:23).* (Павал Севярынец, “Нацыянальная ідэя. Фэнаменалёгія Беларусі”). Тут нумар верша ў дужках паказвае на прамую спасылку на кнігу. Або: *Як прарок Ісая кажа: «Ібо пекла голасу Гасподня скалатнеца Асур, жэзлам паражаны» (Уладзімір Слуцкі, “Драбы”).*

Былі таксама выяўленыя імёны біблейскіх персанажаў, якія маюць некалькі варыянтаў ужывання. Так, адзін са старазапаветных патрыярхаў і родапачынальнікаў габрэйскага народа Абрагам мае ў беларускай мове такія варыянты, як *Абрагам, Абрам, Аўрам, Аўраам.* Самым частотным з’яўляецца імя *Аўраам*, у той час, як *Абрам* ужываецца ў асноўным толькі ў складзе фразеалагізма *да Абрама на (па) тва (трапіць)*, напр.: *Гасподзь, – спытаў Аўраам, – але калі ёсць у гарадах праведнікі... (Кастусь Тарасаў, “Тры жыцці княгіні Рагнеды”);* *І не думайце самі сабе гаварыць: «У нас бацька Абрагам»*

(Іван Лагвіновіч, “Ян Прадвеснік”); Паілюць мяне хутка да **Абрама** на піва (Якуб Колас, “Дзікае паляванне караля Стаха”).

Адзін з дванаццаць малых прарокаў, Захарыя, мае чатыры варыянты імя: *Захарыя, Захары, Захара, Захар*. Але ў мастацкіх і публіцыстычных тэкстах таксама сустракаецца толькі адзін, напр.: *А там на вуніцкім храме Звеставання, што каля торжэшчыца, пачалі прамаўляць пад час ютрані прарокі Захарыя ды Ісая, і ўсё, кажучь, найчасцей гугнявым голасам бажавольнага Баўтрамея, што жыў за ярам у зварынай бярозе* (Уладзімір Арлоў, “Маналог святога Пётры”).

У мастацкіх тэкстах біблейскія асабовыя імёны часцей за ўсё ўжываюцца ў якасці метафар. Звычайна ў дадзенай функцыі згадваюцца такія персанажы, як Каін, Адам, Ева, напр.: *І вы цяпер рукамі кіта гатовы згоду дараваць? Але ці можна у вас брата, скажэце, **каіны**, прызнаць?* (Якуб Колас, “Ворагам...”); *Лаўчэня быў маладзец, хоць і паліцай. А вось другі аказаўся апошнім гадам. Не памятаю ўжо ягонага прозвішча, але на вёсках яго звалі **Каін**. І сапраўды быў **Каін**, многа бяды нарабіў людзям. І адкуль што ўзялося – чорт ведае* (Васіль Быкаў, “Абеліск”) – ва ўсіх прыкладах Каін згадваецца як сімвалічнае імя злачынцы, здрадніка, злодзея. *Што такое каханне? Гэта падман, якім спакусіў д’ябал Адама і Еву ў раі. Каханне – гэта плод тваіх фантазій* (Лідзія Адамовіч, “Кветкі самотнай князёўны”); *І тады, на схіле дзён, я ўспомню адно... То варвара з галаўнёй і доўбняй, то Адама ў вадаспадзе, то пшчотнага каханка* (Уладзімір Караткевіч, “Чазенія”) – тут Пра Адама гаворыцца як пра супруга, каханага чалавека.

Таксама часта згадваецца Ной, адзін з старазапаветных патрыярхаў, што быў адным чалавекам, якому разам з сям’ёй было падаравана выратаванне падчас сусветнага патопу, напр.: *Што насы навесілі, быццам сусветны патоп, – сказаў Богдан. – Вы – не тпушкі, а я – не **Ной**. Мяне завуць Васілём* (Віктар Сурчунчук, “Лінія”).

Самыя частотны фразеалагізм, у якім ужываецца біблейскае асабовое імя, гэта *ад Адама* – выраз, які абазначае ўсіх людзей, усё чалавецтва як напчдакаў Адама, напр.: *Мы, вядома, усе **ад Адама**. Адзін народ. Але ж мы дваране* (Уладзімір Караткевіч, “Каласы пад сярпом тваім”), а таксама ўжываецца як сінонім паняцця ‘здаўна, ад пачатку света’, напр.: *Мы ўладары яшчэ **ад Адама**, Вы – **ад Адама** яшчэ рабы* (Уладзімір Караткевіч, “Хрыстос прызямліўся ў Гародні”). У такім жа значэнні выкарыстоўваецца фразеалагізм *пры Еве і Адаме*, напр.: *Не злічыць яго гадамі, часу мерай ніякой. Ён **пры Еве і Адаме** ганарыўся барадой* (Пятрусь Броўка, “Ода Зубру”).

Фразеалагізм у кацыюме Адама апісвае аголенага чалавека, напр.: *Былі яны зусім голяы, як **Ева ў кацыюме Адама**, сабою цёмныя, з «зубкамі, як часнык» і «хвосцікам, як мялцо», на словах неўміручай народнай песні пра смерць карчмара Лейбы* (Уладзімір Караткевіч, “Хрыстос прызямліўся ў Гародні”).

Фразеалагізм *да Абрама на піва* (трапіць) у значэнні ‘адправіцца на той свет, памерці’ сустракаецца ў некалькіх варыянтах, напр.: *А цяпер загадай назад у астрог весці, пайду **да Абрама на пачостку збірацца*** (Уладзімір Арлоў, “Міласць князя Гераніма”); *У вечаровым зацішку галерэі яму наўздзіў выяўна, нібыта ў памяці расхінулася нейкая заслона, згадалася іхняя першая сустрэча, якая магла стаць і апошняю, бо выправіцца з таго палявання*

прамотка да **Абрама на ніва** Гусоўскаму было наймат прасцей, чым варнуцца дахаты жывым (Уладзімір Арлоў, “Час чумы”); Роснымі лугамі, полечкам траўлівым – іду да **Абрама на моцнае ніва** (Уладзімір Караткевіч, “Ладдзя распачы”); Чого мне баяцца? Мне ўсяго жыцця з вераб’іныя нагавіцы. Ну і Сібір. Няхай. Ці не ўсё адно, адкуль да **прабацькі Абрама на ніва выпраўляцца** (Уладзімір Караткевіч, “Каласы пад сярпом тваім”).

У мастацкіх тэкстах біблейскія імёны таксама выкарыстоўваюцца ў якасці імя персанажа твора, заснаванага на біблейскіх міфах, напр.: *Пачынаў тут **Ной** будаваць каўчэг з таго дзерава ліванскага. Ушыркі гэтаму каўчэгу – сто лакцёў, А ўдаўжкі – болей тысячы. Ды узяў туды **Ной** і птах і звяроў, Каб не звёўся іх род з зямлі* (Максім Багдановіч, “Страцім-лебедзь”); ***Ёсіф** мовіў, – Прароцае такое слова Сказаў мне, што святы закон **І Аўраам** і **Майсея** Адноўцае мужы іасей* (Тарас Шаўчэнка, “Марыя”).

Публіцыстычныя тэксты, якія змяшчаюць у сабе біблеізмы-імёны даволі нешматлікія. У іх часцей за ўсё прадстаўлены біблейскія імёны, якія адсылаюць да біблейскага тэксту / персанажа і якія не выкарыстоўваюцца пры гэтым у якасці прамой цытаты са Святога Пісання, напр.: *Зараз **Kain** – так называюць людзей, здольных на подлыя ўчынкі. Кишталту брата роднага забіць з-за сваіх амбіцый. Ад такога імя ўтварыўся прыметнік «какаянны»* (Алена Германовіч, “Сёння. Кайн і яго наішчадкі”); *Пальміру, як кажучы легенды, заснаваў ізраільскі цар **Саламон**. У ёй захаваліся грандыёзныя пабудовы ўзростам да дзвюх тысяч год* (“Наша Ніва”, Пальміра, якую страціла чалавецтва. Прыгожыя і сумныя).

Таксама ў публіцыстычных тэкстах прадстаўлены біблейскія імёны ў складзе метафар або як метафары, напр.: *Учыніць суд над мужам/родным бацькам з прычыны яго вонкавай здрады Радзіме – гэта тое ж самае, што **Аўрааму** аддаць у ахвяру Богу свайго сына **Ісаака*** (“Звязда”, Просты смех у спектаклі пра вайну); *Сад і гарод для беларуса – вобраз яшчэ таго Эдэму, дзе былі шчаслівыя **Адам і Ева*** (Павал Севярынец, “Нацыянальная ідэя. Фэнамэналогія Беларусі”).

Малаўжывальнымі з’яўляюцца прамыя цытаты з Бібліі, у складзе якіх ужываюцца асабовыя імёны, напр.: *О, зямля, зямля, зямля! Слухай слова Гасподня! – заклікае прарок **Ерамія** з Палестыны (22:29)...* *Характэрна, што нацыянальна свядомыя эмігранты на Захадзе, аб’яднаныя пад эгідай Рады БНР, традыцыйна ўтвараюць моцныя хрысціянскія асяродкі. Так, як напісана: «І расьсялю іх паміж народаў, і ў далёкіх краінах яны будуць успамінаць пра Мяне... (Захарыя 10:9)»* (Павал Севярынец, “Нацыянальная ідэя. Фэнамэналогія Беларусі”).

Можна зрабіць выснову, што асабовыя імёны-біблеізм, якія ўвайшлі ва ўжытак са Старога Запавету, у публіцыстычных тэкстах на беларускай мове распаўсюджаны не шырока, і выкарыстоўваюцца пераважна ў выглядзе цытат як аргументаў для пацвярджэння або абвяржэння пэўнага пункту гледжання. Метафары, параўнанні і фразеалагізмы з выкарыстаннем імёнаў-біблеізмаў характэрныя ў асноўным для мастацкіх тэкстаў. Разнастайнасць арфаграфічнага афармлення біблейскіх імёнаў на беларускай мове выклікае неабходнасць іх стандартызацыі для адэкватнага ўспрымання і ідэнтыфікацыі ў маўленні.

Перспектывай далейшых даследаванняў з'яўляецца складанне слоўніка біблейскіх імёнаў у беларускай мове з улікам варыянтнасці іх перадачы і дыферэнцаванага ўжывання ў межах разнастайных функцыянальных стыляў, а таксама з улікам нацыянальна-культурнай спецыфікі перадачы біблейскіх імёнаў у беларускай мове, па-першае, на фоне рускай мовы [Вальтер, Иванов, Мокиенко 2019], па-другое, у аспекце беларускага лінгвакраіназнаўства [Іваноў 1998], і па-трэцяе, у межах рэлігійнага дыскурсу [Іванов 2019а]. Слоўнік біблейскіх асабовых імёнаў знойдзе выкарыстанне ў сферы адукацыі пры выкладанні беларускай мовы як роднай, як няроднай (ва ўмовах блізкароднаснага руска-беларускага двухмоўя), а таксама як замежнай.

Благодарность. Даследаванне выканана пры фінансавай падтрымцы БРФФД (разам з РФФД) у рамках навуковага праекта № Г18Р-301.

Літаратура

Балакова, Д., Вальтер, Х., Венжисович, Н.Ф., Гутовская, М.С., Иванов, Е.Е., Мокиенко, В.М. Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках. Могилёв: МГУ, 2014. 208 с.

Балакова, Д., Вальтер, Х., Иванов, Е.Е., Мокиенко, В.М. О переводном словаре наиболее употребительных библеизмов (в английском, белорусском, немецком, русском, словацком, украинском языках) // Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі = Acta Getmano-Slavica. 2015. Вып. 6. С. 154–163.

Вальтер, Х., Иванов, Е.Е., Мокиенко, В.М. Национально-культурная маркированность библейских выражений и афоризмов русского языка (лингвострановедческая зона русско-белорусского словаря библеизмов с соответствиями в немецком языке) // Но мы сохраним тебя, русский язык!: колл. монография, посвящённая 90-летию академика В.Г. Костомарова. М.: Флинта, 2020. С. 134–160.

Венізіктаў С.В., Данілеўка І.Л., Іванова С.Ф., Іваноў Я.Я. Крылатыя выразы ў беларускай мове: тлумачальны слоўнік. Ч. 1: 3 іншамовных крыніц XII–XX стст. Магілёў: МДУ, 2004. 136 с.

Венізіктаў С.В., Данілеўка І.Л., Іванова С.Ф., Іваноў Я.Я., Чэх В.В. Крылатыя выразы ў беларускай мове: тлумачальны слоўнік. Ч. 2: 3 рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц XII–XX стст. Магілёў: МДУ, 2006. 208 с.

Іванов, Е.Е. Афоризмы в религиозном дискурсе // Учёные записки ВГУ им. П.М. Машерова. 2019а. Т. 29. С. 142–147.

Іванов, Е.Е. О словаре крылатых библейских выражений современного белорусского литературного языка (с историко-этимологическими комментариями и соответствиями в современном русском языке) // Славянская историческая лексикология и лексикография. 2019б. Вып. 2. С. 185–199.

Іванов, Е.Е., Кравцова, Д.С. О лексикографическом описании крылатых афоризмов из библейских источников в современном белорусском языке (с эквивалентами библейских афоризмов в русском языке) // Вестник ЧГПУ им. И.Я. Яковлева. 2019. № 3 (103). С. 54–63.

Іванов, Е.Е., Мокиенко, В.М. О европейском словаре библеизмов // Универсальное и национальное в языковой картине мира. Минск: МГЛУ, 2017. С. 188–191.

Іванов, Е.Е., Мокиенко, В.М. Типы эквивалентности устойчивых выражений-библеизмов в русском и белорусском языках // Религия и общество – XIII. 2019. С. 211–213.

Іваноў, Я.Я. Беларускія прыказкі з біблейных крыніц (матэрыялы да руска-беларуска-англійскага слоўніка біблеізмаў) // Аврааміевскія чтэння. Смоленск: Радопа, 2014. С. 11–24.

Іваноў, Я.Я. Біблейскае паходжанне фразеалагічных адзінак у сучаснай беларускай літаратурнай мове (па-за межамі этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў) // *Теоретические и практические предпосылки подготовки полилингвальных специалистов в УВО. Могилёв: МГУ, 2019б. С. 68–72.*

Іваноў, Я.Я. Біблейская афарыстыка ў беларускай мове (лексікаграфічны аспект) // *Романовские чтения – XIII. Могилёв: МГУ, 2019а. С. 129–130.*

Іваноў, Я.Я. Да складання слоўніка “Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з біблейскіх крыніц” (лексікаграфічныя матэрыялы) // *Філолагічны часопіс. 2018а. Вип. 2 (11). С. 16–33.*

Іваноў, Я.Я. Крылатыя выразы з Бібліі ў беларускай мове (лексікаграфічны аспект) // *Філолагічны студіі. 2018б. Вип. 18. С. 35–47.*

Іваноў, Я.Я., Макіенка, В.М. Састаў і структура руска-беларускага слоўніка крылатых біблейскіх выказаў і афарызмаў // *Труды БГТУ. Серия 4. 2019а. № 2 (225). С. 108–117.*

Іваноў, Я.Я., Макіенка, В.М. Структура руска-беларускага слоўніка біблейскіх выказаў і афарызмаў (з адпаведнікамі ў нямецкай і польскай мовах) // *Немецкий язык – лингводидактическое обеспечение и методика преподавания. Могилёв: МГУ, 2019б. С. 136–141.*

Іваноў, Я.Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з іншамовных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н.э.– XX ст.: тлумачальны слоўнік. Могилёў: МДУ, 2011. 164 с.

Іваноў, Я.Я. Нацыянальна-культурная семантыка беларускай мовы і праблема яе лінгвакраіназнаўчай рэпрэзентацыі (на матэрыяле моўнай афарыстыкі) // *Сацыякультурная прастора мовы (сацыяльныя і культурныя аспекты вывучэння беларускай мовы). Мінск: Веды, 1998. С. 33–62.*

Кравцова, Д.С. Біблейская афорыстыка беларускага языка (основные трудности лексикографического описания) // *Актуальные проблемы современной науки, техники и образования: материалы 78-й Междунар. науч.-технич. конф., 20–24 апреля 2020 г. Магнитогорск: МГТУ, 2020а. С. 513.*

Кравцова, Д.С. Варианты біблейскіх імён в беларускамоўных мастацкіх творах // *Теоретические и практические предпосылки подготовки полилингвальных специалистов в УВО. Могилёв: МГУ, 2020б. С. 154–158.*

Кравцова, Д.С. Варыянтнасць перадачы біблейскіх імён в беларускамоўным мове (агульнае і спецыфічнае) // *Філологіка. 2020в. Вип. 21. С. 23–32.*

Кравцова, Д.С. Фразеалагічныя біблізмы як аб’ект лінгвістычнага вывучэння // *Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте – VI. Могилёв: МГУ, 2020г. С. 175–181.*

Кравцова, Д.С. Языковое наследие Библии на фразеологических подсистемах русского и белорусского языков // *Итоги научных исследований учёных МГУ имени А.А. Кулешова 2019 г. Могилёв: МГУ, 2020д. С. 58–59.*

Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік прыказак. Мінск: Вышэйшая школа, 2014. 141 с.

Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў. Мінск: БелЭн, 2004. 443 с.

Лета біблейскай мудрасці: руско-славянскі слоўнік біблейскіх выражэнняў і афарызмаў з адпаведнымі ў германскіх, романскіх, армянскім і грузінскім мовах / пад рэд. Е.Е. Іванова, В.М. Мокіенка, Д. Балакавай, Х. Вальтэра. Могилёў: МГУ, 2019а. Т. 1. 334 с.

Лета біблейскай мудрасці: руско-славянскі слоўнік біблейскіх выражэнняў і афарызмаў з адпаведнымі ў германскіх, романскіх, армянскім і грузінскім мовах / пад рэд. Е.Е. Іванова, В.М. Мокіенка, Д. Балакавай, Х. Вальтэра. Могилёў: МГУ, 2019б. Т. 2. 308 с.

Теплякова, А.Д. Істочнікі крылатых выражэнняў в беларускамоўным мове // *Фразеалогія і моўная дынаміка / науч. рэд. В.М. Мокіенка, А.В. Савченко. Greifswald: E.-M.-A. Universität; Санкт-Петербург: СПбГУ, 2011. С. 67–69.*

Фурс, В. Біблійная афарыстыка ў беларускіх перакладах // *Роднае слова. 2003. № 6. С. 78–80.*

Цеплякова, А.Д., Иванова, С.Ф. Запазычаныя крылатыя выразы ў сучаснай беларускай мове // Фразеология германских, романских и славянских языков = Phrasology of Germanic, Romanic and Slavic Languages. 2009. Вып. 1. С. 98–112.

Цеплякова А.Д., Иваноў Я.Я. Літаратурныя крыніцы фразеалагічных адзінак, запазычаных з нямецкай мовы ў беларускую мову (па-за межамі этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў // Немецкий язык лингводидактическое обеспечение и методика преподавания. Могилев: МГУ, 2019. С. 82–87.

Чарота, И.А. Переводы священного писания на белорусский язык // Лужнословенски филолог. Београд, 2010. С. 497–510.

Шальманова, К. Пра некаторыя разыходжанні ў фразеалагічных мікрасістэмах (на матэрыяле біблізмаў і антычных міфалагізмаў у англійскай і беларускай мовах) // Роднае слова. 2000. № 12. С. 39-41.